

5. Худа, В. В. Управління прибутком торговельних підприємств [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / В. В. Худа. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2007. — 22 с.
6. Блонська, В. І. Вдосконалення системи управління розподілом та використанням прибутку підприємства [Текст] / В. І. Блонська, П. П. Адамович // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.7. — С. 92–104.
7. Блонська, В. І. Засоби підвищення ефективності використання трудового потенціалу [Текст] / В. І. Блонська, О. М. Лега // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.18. — С. 400 с.
8. Вороніна, В. Л. Основні етапи побудови моделі моніторингу стану системи управління прибутком [Текст] / В. Л. Вороніна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. — 2013. — Вип. 23. — С. 259–265.
9. Власова, Н. О. Ефективність формування фінансових результатів підприємств роздрібної торгівлі [Текст]: монографія / Н. О. Власова, І. Ю. Мелушова. — Х.: Харківський держ. ун-т харчув. та торг., 2008. — 259 с.
10. Заров, К. Г. Обобщенный анализ возможностей повышения прибыли коммерческого предприятия [Текст] / К. Г. Заров // Финансовый менеджмент. — 2008. — № 1. — С. 3–8.
11. Заров, К. Г. Операционный левевердж как универсальный инструмент управленческих решений [Текст] / К. Г. Заров // Финансовый менеджмент. — 2006. — № 1. — С. 14–19.
12. Вороніна, В. Л. Удосконалення управління прибутком торговельних підприємств [Текст] / В. Л. Вороніна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». — 2012. — № 3(54). — С. 151–157.
13. Вороніна, В. Л. Оптимізація управління прибутком торговельних підприємств на основі розробки комплексної системи

управління прибутком [Текст] / И. А. Маркина, В. Л. Воронина // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. — 2013. — № 3(24). — С. 35–39.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРИБЫЛЬЮ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Разработана модель управления операционной прибылью торговых предприятий, основанная на учете факторов, влияющих на его величину, с использованием механизма операционного рычага (левериджа). Эта модель обеспечивает оперативный учет результатов деятельности предприятия, позволяет моделировать совокупность управленческих решений при варьировании изменений факторов, влияющих на размер прибыли с минимальными затратами времени.

Ключевые слова: прибыль, натуральный операционный рычаг, ценовой операционный рычаг, леверидж, модель оперативного управления прибылью.

Вороніна Вікторія Леонідівна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра бухгалтерського обліку і аудиту, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна, e-mail: vivoronina@yandex.ru.

Воронина Виктория Леонидовна, кандидат экономических наук, доцент, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Украина.

Voronina Victoria, Higher education institution Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade», Ukraine, e-mail: vivoronina@yandex.ru

УДК 339.9:330.131.7

DOI: 10.15587/2312-8372.2015.47375

Дюгованець О. М.,
Черленяк І. І.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ РИЗИКІВ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ФІРМИ

У роботі розглянута постіндустріальна трансформація середовища ризиків на рівні фірми. Обґрунтовано необхідність комплексного аналізу ризиків з урахуванням турбулентного характеру вимірів існування ризиків в умовах постіндустріальної економіки. Проаналізовано характерні особливості ризиків глобальної постіндустріальної економіки. Головним завданням визначено своєчасну організацію управління ризиками з метою забезпечення адаптації фірми до нових умов та виведення бізнесу на траєкторію сталого економічного розвитку.

Ключові слова: фірма, постіндустріальна економіка, ризики, управління ризиками, ризиковий профіль фірми.

1. Вступ

У підприємницькій діяльності ризики присутні постійно, вони тісно пов'язані з менеджментом, з усіма його функціями — плануванням, організацією та контролем. І хоча за формою і ступенем прояву ризик може різнитись, але тим не менше він притаманний як діяльності роздрібного торговця, так і багатонаціональній компанії. Зараз будь-який підприємець і кожна фірма діє у межах законів за своїми правилами і змушена враховувати нестабільність економічної ситуації, передбачити результати конкурентної боротьби, можливі зміни законодавчих актів і т. д. Крім того, фірми в різній мірі схильні постіндустріальним викликам.

Глобальна економіка живе в умовах переходу від індустріальної до постіндустріальної формації, заснованої на інноваціях [1]. Згідно сучасним уявленням про характер даної фази розвитку соціуму, для постіндустріальної економіки характерні швидкі і глибокі соціальні, економічні та політичні зміни. Рушійною силою цих змін є структурні перетворення в способі виробництва (досягнення науково-технічного прогресу, значні зміни споживчих пріоритетів та поведінки споживачів). У постіндустріальній економіці абсолютним пріоритетом для компаній, що прагнуть забезпечити довготривалу конкурентоспроможність є здатність до адаптивної, творчої поведінки. Такий тип ринкової поведінки, безумовно, пов'язаний з прийняттям на себе значних ризиків, а успішна організація управління

ризиками фірми і виведення бізнесу на траєкторію сталого розвитку вимагає усвідомленого розуміння базових принципів забезпечення ефективності в нових умовах.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Практика і наукові дослідження показують, що існує потреба відпрацювання і створення системи управління ризиками, яка б враховувала негативи та позитиви сучасного економічного середовища функціонування фірми. Однак дослідження більшості науковців не спрямовані на аналіз ризиків нової постіндустріальної епохи, яка несе за собою ряд викликів, суперечностей та невизначеностей для фірми в умовах глобальної нестабільності, що є актуальним і доцільним в сучасних умовах розвитку економіки та бізнесу.

Так, наприклад, вчення про постіндустріальну економіку розвивали чимало іноземних і вітчизняних вчених — В. Геець, Л. Лебедева, Т. Махлуп, Ж. Салір, Е. Тоффлер [1], Дж. Ходжсон, А. Чухно та інші. Однак, характеризуючи тенденції розвитку сучасної економіки, вони досліджували становлення нового типу економічної системи, її характерні ознаки, особливості та виклики, не акцентуючи увагу на аналізі ризиків та модифікації середовища ризиків фірми в нових умовах постіндустріальної епохи.

М. Ю. Малкіна [2], Х. П. Мінські (H. P. Minsky) [3], Л. І. Хомутенко [4] частково вивчали середовище ризиків нової економіки за допомогою аналізу кризових явищ в умовах глобалізації та фінансової нестабільності.

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних засад дослідження ризиків та факторів ризику фірми зробили іноземні та українські науковці: Е. Бек (U. Beck) [5], Е. Гіденс [6], Е. Н. Зальта (E. N. Zalta) [7], Н. Луман [8], Ф. Х. Найт (F. H. Knight) [9], С. О. Хенсон (S. O. Hansson) [7] тощо. Водночас дослідження даних науковців не дають достатньо повного уявлення про ризики постіндустріальної економіки, їх природу, також потребує удосконалення методика оцінки таких ризиків.

У наукових працях Д. І. Боднар [10], О. І. Дегтярьової [11], Н. Є. Стрельбицької [10] розглядалися питання, пов'язані зі специфічними країновими ризиками, які виникають під час здійснення різних видів діяльності фірм за кордоном, достатню увагу приділено теоретичним аспектам підприємницьких ризиків, пов'язаних із зарубіжними операціями, особливо дослідженню основних методів аналізу та оцінки цих ризиків. Зроблено спроби до визначення стратегій та методів управління політичними, валютними та цінновими ризиками зарубіжної діяльності, однак у сучасних умовах глобальної економічної нестабільності виникає необхідність перегляду стандартних інструментів з мінімізації ризику та вирішення проблеми за допомогою формування комплексного підходу до дослідження можливості організації ефективного ризик-менеджменту на підприємстві.

Отже, недостатня визначеність впливу ризиків нової постіндустріальної економіки в діяльності фірми обумовлюють необхідність проведення досліджень в цьому напрямку.

3. Об'єкт, ціль та задачі дослідження

Об'єкт дослідження — ризикові процеси діяльності фірм в умовах розвитку нової постіндустріальної економіки.

Метою статті є обґрунтування науково-теоретичних та прикладних засад дослідження ризиків постіндустріальної економіки та шляхів адаптації фірми до середовища нових викликів та вимірів існування ризиків в умовах постіндустріальної епохи.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні задачі:

- визначити вплив ризиків постіндустріальної економіки в діяльності фірми;
- встановити особливості та фактори ризиків постіндустріальної економіки;
- довести необхідність застосування комплексного механізму з управління ризиками фірми в нових умовах.

4. Матеріали та методи дослідження ризиків постіндустріальної економіки на рівні фірми

Для вирішення окреслених завдань авторами даної роботи були застосовані окремі методи проведення наукових досліджень та формування нового знання, а саме: для окреслення вимірів нової індустріальної економіки був використаний метод сходження від конкретного до абстрактного та метод сходження від абстрактного до конкретного; для встановлення форм відповідності між феноменами ризик та невизначеність було використано метод аналізу на логічний метод; для виявлення відмінностей між економічною невизначеністю та ризиком в умовах капіталістичного індустріального суспільства, планово-директивного індустріального соціалістичного суспільства, постіндустріального суспільства застосовано компаративістський метод; для окреслення типів економічних ризиків використано класифікаційний системологічний підхід; для обґрунтування такого нового інструменту управління ризиками як ризиковий профіль фірми було використано метод дедукції та моделювання.

5. Результати дослідження адаптації фірм до середовища ризиків постіндустріальної економіки

В сучасних умовах ризики, які визначають систему альтернатив управлінських рішень фірми мають економічний, соціологічний, політичний, екологічний, технологічний та фінансовий виміри. Характерною особливістю розвитку постіндустріальної економіки є комплексний підхід до аналізу ризиків та турбулентний характер взаємодії між вказаними вимірами. Усвідомлення «паралельного», взаємoadаптивного впливу ризиків на суспільство в цілому та на групи споживачів, на сегменти споживання та на фірми виникло поступово.

Спочатку виникла на Заході декілька десятиліть тому соціологія ризику. Фактично одночасно із становленням нового постіндустріального суспільства. Основу соціологічної концепції «суспільства ризику» заклав У. Бек. Пізніше питання аналізу сучасного суспільства як суспільства ризику стали в центрі уваги таких дослідників як Н. Луман [8], Е. Гіденс [6] та інших. Відповідно до тез її фундатора У. Бека [5] оптимальна поведінка людини визначається оцінкою можливих надбань та втрат, оцінкою ризиків і вибором оптимального варіанту, для якого можна очікувати найкраще співвідношення прибутків та збитків при допустимих значеннях ризику.

Виробництво, поширення і споживання ризиків складає один із аспектів функціонування сучасного суспільства, при чому ризики мають тенденцію до накопичення. Тобто У. Бек прийшов до висновку, що ризики не є виключними подіями чи наслідками окремих ситуацій, адже вони постійно продукуються суспільством в усіх сферах життя, й існуючі суспільні відносини продукують все більшу кількість ризиків. При чому частина країн, спільностей, класів отримують прибуток від виробництва ризиків, а інші підпадають під негативний вплив ризиків.

Звичайно, ризики постіндустріального суспільства пов'язані як з вичерпанням можливостей доступу до рідкісних ресурсів (енергії, чистої води, повітря, території, наявності корисних копалин), так і зі створеними людьми техногенними катастрофами (танкери та нафтові плями в океані, катастрофи ядерних реакторів, атмосферні викиди металургійних комбінатів над Китаєм та Африкою тощо). Але ми насамперед зосередимо увагу на економічних ризиках та ризиках ділової активності.

Феномени «невизначеність» і «ризик» відіграють нову, більш вагомую (деструктивну та креативну роль) в постіндустріальній економіці за рахунок загального зростання темпоральності економічного життя на постіндустріальній фазі в умовах становлення та зростання інформаційних мереж та технічних засобів новітніх комунікацій.

Будучи невід'ємною складовою частиною умов господарської діяльності (в т. ч. промислової та індустріальної), і тим більше високорозвинutoї індустріальної економіки ринкового типу, невизначеність лежить в основі складних і важливих економічних явищ, взаємодія з якими викликає відповідну поведінку як окремих економічних агентів — учасників виробництва і споживання, так і суспільства в цілому. Характерною особливістю уже індустріальної фази ринкових економік є те, що невизначеність та ризик є «внутрішньою» частиною їх економічного та підприємницького середовища, що зрештою дозволяло їм самоорганізуватися більш-менш вдало «на марші». Характерною рисою соціалістичної планової економіки було те, що невизначеність керманічі намагалися винести за межі економічного середовища, що зрештою привело до катастрофічного рівня накопичення економічної невизначеності та руйнування соціалістичної планової економіки. Але це вітчизняних економістів та економістів інших країн СНД під впливом «іноземних консультантів» наштовхнуло на хибну думку про необхідність запровадження безконтрольної ліберальної економічної моделі та нехтування технологіями планування при формуванні змісту економічних змін, тобто при створення нової постсоціалістичної економічної системи. У той же час планування є інструментом зняття та використання невизначеності. Тільки для формування адекватних вимогам постіндустріальної економіки планово-програмних механізмів та інструментів потрібна складеність цієї економіки до розуміння економічної невизначеності та ризику.

Звичайно ліберальна концепція віщує право вільно ризикувати, але необхідно вірно оцінювати те, в яких масштабах можна і потрібно ризикувати. Проблема ризику та невизначеності органічно пов'язані для економічних агентів. Свою концентровану сутність невизначеність проявляє в ризику. Ф. Найт, професор Чиказького Університету, вперше звернув увагу на проблему економічного ризику як такого і висунув положення про те, що «весь

справжній прибуток пов'язаний з невизначеністю» [9]. П. Самуельсон пояснює: «Невизначеність породжує невідповідність між тим, чого люди очікують, і тим, що дійсно відбувається. Кількісним виразом цієї невідповідності і є прибутки (або збитки)» [12]. Але автори статті вважають, що доцільно говорити не тільки про прибуток, але й про стабільну частку дохідності від досягнутих цивілізаційно рівнів розвитку господарства та від композиції технологічних укладів. Мова йде про часткову «запрограмованість» цивілізаційного та технологічного розвитку як однієї із баз господарства. Тому саму інформацію необхідно розділяти на дві складові: економічної безпеки та економічного ризику. Економічна безпека забезпечується відтворенням раціональної частки ефективних видів традиційної діяльності та господарювання на перевірених засобах виробництва, «знайомих» факторах виробництва та технологіях, а ризик забезпечує еволюційне пристосування.

Ситуацію ризику можна охарактеризувати як різновид невизначеної ситуації, коли настання подій ймовірно і може бути визначено, тобто в цьому випадку об'єктивно існує можливість оцінити ймовірність подій, які стануть результатом певної діяльності. Термін «ризик» може мати різне значення в різному контексті. Так, до XVIII століття не існувало загального поняття для позначення ризику; удача і нещастя пояснювалися роком і фортуною [11]. (На буденному рівні таке розуміння завжди десь у нас присутнє). Сучасна епоха, трансформувалася уявлення про долі, ідеали і цілі, принесла усвідомлення ризику як ключового фактору людської діяльності і однієї з умов досягнення успіху.

Розширене тлумачення ризику в економіці ідентифікується з поняттям невизначеності та методів «зняття невизначеності», що означає неможливість точного прогнозування оптимального вектору розвитку економічної складної системи і, що несе в собі не тільки ймовірність негативних наслідків, але також і позитивні можливості. Таке тлумачення є адекватним потребам постіндустріальної фази розвитку економічної системи.

Актуальними для економіки та бізнесу є шість підходів до визначення економічного та ділового ризику: ймовірність збитку; величина можливого збитку; функція, що є в основному результатом ймовірності та величини збитку; варіація розподілу ймовірностей всіх можливих наслідків ризикованого ходу справи; популяція розподілу всіх результатів, взята лише для негативних наслідків і, по відношенню до деякої встановленої базової величини; зважена лінійна комбінація варіації і очікуваної величини (математичного очікування) розподілу всіх можливих результатів.

Категорія економічного ризику має сенс насамперед щодо осіб, які приймають рішення (в першу чергу, власників фірми, її менеджерів, партнерів і конкурентів, державних і громадських органів — учасників ринку) і насамперед відносно доступних альтернативних варіантів цих рішень. Подібна ситуація особливо характерна для ринкових економік, що забезпечують в порівнянні з плановим господарством, більш відкритий доступ на ринок для самостійно функціонуючих економічних агентів.

Економічний ризик можна визначити як можливість відхилення характеристик економічного стану об'єкта (підприємства або іншої господарської одиниці) від очікуваних (альтернативних) значень. Варто розрізнити два основні «психологічні» різновиди ризику — чистий

ризик і спекулятивний ризик. Ризик в чистому вигляді пов'язаний, в основному, з небажаними відхиленнями від запланованих результатів і, відноситься до будь-яких явищ і процесів у природі і суспільстві. Спекулятивний ризик, по суті являє собою аспект ринкової економіки і може мати результатом як збиток, так і додатковий прибуток. Для підприємницької сфери, особливо важливою є здатність менеджерів управляти підприємницьким ризиком. Ефективна діяльність в умовах конкуренції пов'язана, насамперед, із детальним аналізом характеру, факторів і оцінкою ризику. Звідси виникає можливість прогнозування результатів і усунення (або зведення до мінімуму) небажаних наслідків, вживання дій або досягнення найкращих результатів [7].

У найзагальнішому вигляді розрізняють такі типи підприємницьких ризиків:

1) ризик фізичної шкоди (ризик зміни стану активів або зобов'язань, а також пов'язаних з ними потоків грошових коштів у зв'язку з природними явищами, неекономічними діями різних осіб, такими як терористичні акти, повстання тощо);

2) ризик регуляторний (в основі нього лежить зміна ступеня втручання держави в певну сферу господарської діяльності);

3) ризик економічний, основу якого складають можливий негативний вплив на діяльність компанії подій у сфері економіки.

Хоча наслідки ризику найчастіше проявляються у вигляді фінансових втрат або неможливості отримання очікуваного прибутку, необхідно завжди пам'ятати, що ризик — це не тільки небажані результати прийнятих рішень. При певних варіантах підприємницьких проектів існує не тільки небезпека не досягти наміченого результату, але і вірогідність перевищити очікуваний ефект. У цьому полягає підприємницький ризик, який характеризується поєднанням можливості досягнення як небажаних, так і особливо сприятливих відхилень від запланованих результатів. Відмітимо, що характер підприємницьких ризиків у постіндустріальній економіці змінюється за рахунок появи віртуального виміру економіки. Цей аспект феноменів «невизначеність» та «ризик» стає сутнісно більш значимим для економічних змін постіндустріальної фази.

Згідно з інформативною теорією ризику Ф. Найта [9], причиною ризику є та обставина, що прийняття рішень щодо подій у майбутньому здійснюється на основі недосконалої інформації. Однак, про ризик можна говорити тільки тоді, коли для аналізу майбутньої ситуації доступні об'єктивні статистичні дані. В іншому випадку мова йде про невизначеність. Зауважимо, що для створення доступу до цієї недосконалої інформації необхідні тим складніші інструменти, чим складніша проблема. І саме інструменти програмування, проектування, планування створюють значну частку необхідної інформації. Але при цьому потрібно пам'ятати, що інформація «фундаментально недосконала», оскільки господарство, техніко-технологічний прогрес та економіка розвиваються за функціонально не привідними алгоритмами.

Спрощено, це означає, що які б досконалі кроки та етапи плану досягнення результату та формування прибутку не будував бізнесмен (або менеджмент фірми), ділове життя неминуче розвивається так, що кінцевий результат може мати такі стани:

1) перевищення прибутку над очікуваним/прогнозованим рівнем;

2) відповідність прибутку очікуваному/прогнозованому рівню;

3) недосяжність (заниження) очікуваного/прогнозованого рівня прибутку;

4) загроза збитків;

5) загроза катастрофічних збитків.

Практичне значення одного із п'ятьох можливих кінцевих станів стає відомим лише після практичного проведення всіх діяльних кроків (проживання всіх етапів).

Ризики стали для суб'єктів господарювання економічною категорією. Але залежно від рівня розвитку господарської системи та відповідних економічних агентів, проблем, які треба їм вирішувати ризики трактуються:

1) як потреба розв'язання (подолання) невизначеності в ситуаціях неминучого варіативного вибору;

2) як можливість відхилення від траєкторії або алгоритму досягнення цілі;

3) як імовірність настання несприятливих умов та формування протидіючих обставин, здатних унеможливити повну або часткову досяжність цілей;

4) як можливі збитки або додаткові непередбачені затрати;

5) як можливість отримання нового рівня прибутковості.

Нове розуміння сутності та ролі ризиків виникає при залученні до формування нової постіндустріальної економічної діяльності нового типу фірм, так званих венчурних бізнесів. Венчурний бізнес сполучає між собою інноваційну та інвестиційну сферу, тим самим виносячи ризик за межі бізнес-систем великих корпорацій. Немає достатньої ясності і повноти розуміння типології інноваційних економічних та фінансових ризиків, їх взаємозв'язків, динамічної трансформації та диверсифікації системи зв'язків різних типів ризиків в господарських системах, підсистемах і сферах, в тому числі традиційних, інноваційних та інвестиційних. Разом з тим в кожній із даних сфер в постіндустріальній економіці існують і реалізуються свої системні ризики, їх взаємодії і наслідки. Але найчастіше всі ці ризики пов'язані з організаційною культурою підприємництва.

Вимір та характер ризиків постіндустріальної економіки міняється суперечливо. Незважаючи на те, що передові бізнес-актори намагаються перенести ризики у віртуальний вимір постіндустріальної економіки (наприклад, венчурні фонди, венчурні фірми) ризики та невизначеності можуть набувати формату глобальних турбулентностей економічної системи такої сили, що здатна зруйнувати деякі країнові ланки (насамперед периферійні) постіндустріального економічного світу.

На глобальну турбулентність світової економічної системи накладаються ризики, пов'язані із дисфункціями економічних механізмів окремих країн. Країни, в яких уже успішно функціонує постіндустріальна економіка в країновому масштабі вирішують проблеми виходу із економічних криз найчастіше за рахунок ресурсів тих країн, в яких ще не працює країнова постіндустріальна економіка. Це створює нові глобальні економічні ризики, оскільки в розвинутих постіндустріальних країнових економіках втрати концентруються у віртуальному та фіктивному вимірах економіки, а наздоганяючих країнових економіках в реальному секторі економіки. Це формує ще один клас бар'єрів встановлення країнової постіндустріальної економіки в державах, що наздоганяють.

У постіндустріальній глобальній економіці сформувалися умови, коли кредитний ризик утворив певний симбіоз з економічним та інноваційним ризиком використання фінансових та інформаційних інструментів та привів до можливості глобальних фінансово економічних криз. Ризик таких криз став одним із найбільш важливих вимірів системного ризику. Він обезцінює роль портфельних іноземних інвестицій. Режим постіндустріальної економіки в наздоганяючій країні в принципі міг би виникати за рахунок розумно напрямлених урядом цієї країни іноземних інвестицій. Оскільки на сучасному етапі міжнародна економічна діяльність організована згідно концепції національного суверенітету, багато подій на національному рівні можуть мати серйозний вплив на діловий клімат в країні.

На результат зарубіжних операцій можуть вплинути політичні, соціальні та географічні особливості ринку, насамперед такі події, як експропріація, революція, корупція, природні катастрофи, війни. В операціях на зарубіжних ринках ризик розпадається на дві складові:

1) ризик, викликаний особливостями і подіями в конкретній країні;

2) звичайний комерційний та інвестиційний ризик, пов'язаний з поведінкою контрагентів в операціях. Перша складова отримала назву «ризик країни». Ризики країни при здійсненні діяльності на території іноземних держав виникають як для іноземного комерсанта, так і для іноземного інвестора. І для того, і для іншого дохід від ведення операцій може зменшитися у випадку несприятливої зміни політичної або економічної ситуації в країні [13].

Сьогодні у рамках загального ризику країни розрізняють некомерційний, чи політичний, і комерційні ризики. Останній ділиться залежно від рівня свого впливу:

1) на рівні держави — ризик неплатоспроможності (sovereign risk), що асоціюється з наданням позик іноземним урядам;

2) на рівні компаній — трансферний ризик (transfer risk) — ризик того, що при проведенні економічної політики окрема країна може накласти обмеження на переказ капіталу, дивідендів і відсотків іноземним кредиторам та інвесторам.

Останнім часом, країновому ризику в світі приділяється велика увага, що в значній мірі обумовлено своєрідним «інвестиційним бумом», що спостерігався в останнє десятиліття на ринках країн Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Східної Європи, республік СНД і Росії. Ці країни характеризуються нестійким політичним режимом, а також процесами переходу до ринкової економіки. У той же час, прибутковість інвестицій в них дуже велика. Проте інвестиції в ці країни не приводять до «автоматичного» розповсюдження ознак та вигод постіндустріальної економіки. Тут роль відіграють два фактори: обсяг інвестицій та вибір спектру інвестиційних програм. Південна Корея, Тайвань та, зрештою і Китай» є прикладом ефективного для формування постіндустріальної економіки (або якогось індустріально-постіндустріального міксу економіки).

На рубежі XXI століття виявилось, що у постіндустріальній глобальній економіці ризики формують насамперед фінанси та фінансові системи. Особливо нестабільним є оперування фінансових інститутів. Яскравою ілюстрацією цієї тези є зародження та протікання фінансової кризи 2007–2010 р.р. Дисфункції цього інституту приводять до особливого виду економічних криз — криз

фінансових, що здійснюють зворотній негативний вплив на всі сектори постіндустріальної економіки.

Фірми, не створюючи «прямо» підстави для формування ризиків, потерпають від невизначеності того фінансового середовища, в якому вони здійснюють формування своїх оперативних та короткострокових виробничих програм. З іншого боку, частина фірм, які ефективно впроваджують у своїй діяльності систему управління ризиками, теж намагаються формувати надприбутки використовуючи фінансову нестабільність. Але насамперед фінансову нестабільність створюють саме економічні суб'єкти фінансового сектору.

Серед причин розвитку кризових процесів в глобальній постіндустріальній економіці, яка має вплив і на всі національні економіки індустріального та до індустріального рівнів, можна назвати використання фінансовими установами ризикованих фінансових інновацій, таких як дефолтні свопи, сек'юритизація іпотечних кредитів, непрозоре й неконтрольоване переплетіння іпотечного ринку з фондовим та іншими фінансовими ринками. Дефолтні свопи застосовувалися як механізм хеджування кредитних ризиків. Страхуючи себе таким чином (продаючи ризики), банки знижують рівень відповідальності по відношенню до своїх вкладників — фактично кредиторів банківських операцій [2].

Передбачаючи ризики неповернення іпотечних кредитів, багато банків і інших фінансових установ удаються до сек'юритизації проблемних кредитів. Сек'юритизація активів надає можливість банківській системі використовувати фондовий ринок як джерело позичкового капіталу. Під час фінансової кризи 2007–2010 р.р. фінансові інститути конвертували такі кредити в інші фінансові інструменти та продавали їх іншим установам, у т. ч. іноземним банкам переважно у Франції, Великобританії, Німеччині та Японії, що призводило до неконтрольованого нагромадження кредитних ресурсів та тінізації даного процесу.

Існує ще така проблема світового фінансового сектору постіндустріальної економіки — це наявність значних обсягів спекулятивного капіталу. Понад 9/10 операцій на світових фондових біржах не мали зв'язку з торгівлею й довгостроковими інвестиціями. Ринок, як зазначає Дж. Сорос, сам по собі аморальний, і правила гри на ньому встановлені з метою отримання максимального прибутку, а не торжества гуманності й справедливості. Тому виникає проблема «моральних ризиків». Обіг спекулятивного капіталу у світовій фінансовій системі призводить до посилення фінансової хрупкості як у національному, так і світовому масштабі. За оцінками МВФ, 5–6 найбільших спекулятивних фондів здатні мобілізувати до 900 млрд дол. для інтервенції проти будь-якої національної валюти чи на фондовому ринку. За таких умов наступні азартних спекулянтів викликають широкомасштабні деформації світової фінансової системи [4].

Згідно з гіпотезою «фінансової нестабільності» Хаймана Мінські фінансовій системі постіндустріальної економіки притаманна внутрішня нестабільність, а фінансові кризи — це закономірний етап розвитку фінансової системи, а не результат впливу будь-яких зовнішніх чинників [3].

Проте ситуація дещо складніша, оскільки фінансова система постіндустріальної економіки є лише частково автономною та самоорганізованою. Часткова автономність означає її кібернетичний зв'язок з ще кількома

частково автономними самоорганізованими системами: макроекономічною, політико-інституціональною, суспільно-соціальною, технологічною, демографічною. Це стосується і національних фінансових систем і міжнародної фінансової системи. Тому на питання чи нестабільність, що формується за рахунок зв'язку рівнів міжнародної фінансової системи, національних фінансових систем та національних економік «безумовно» повинна зростати під впливом зростання нерівномірного розподілу фінансових ресурсів і, відповідно, росту масштабів складності самоорганізації немає однозначної відповіді. Адже відповідно до інституціональної теорії економіки зростання кількості інститутів повинно впорядковувати економічну та фінансову систему. Автори статті вважають, що гіпотеза Хаймана Мінські набуває більшої значущості, коли до «внутрішньої будови» глобальної фінансової системи починають включати такі специфічні економічні процеси як міжнародний офшорний бізнес.

Одним із факторів ризику глобальної постіндустріальної економіки є «непомірне» зростання для потреб постіндустріальної економіки енергетичних ресурсів. Без енергоресурсів, зокрема, без електроенергії неможлива діяльність телекомунікаційних мереж, і головна суперечність постіндустріальної економіки, яка базується на інформаційних та високотехнологічних продуктивних силах та виробляє додану вартість саме завдяки використанню інформації, полягає в тому, що без традиційних джерел енергії інформаційне суспільство не може існувати. Без відомих нині джерел енергії воно взагалі неможливе, оскільки інформація самостійно як основний ресурс розвитку суспільства не може забезпечити його життєдіяльність.

Другим фактором ризику, пов'язаного з першим, проте автономним є те, що відносини між «центром» і «периферією» глобальної постіндустріальної економічної системи характеризуються ризикованим для цивілізаційного поступу рівнем нееквівалентності обміну. Неглобальний центр постіндустріальної економіки здатен нав'язувати свої пріоритети країновим економікам оскільки фінансовий капітал країни G7 перевищує конкурентні можливості «іншого світу». Нав'язуючи периферії умови руху капіталу (через механізм позик МФО), та змушуючи обмінювати не відновлювані природні ресурси на долари, ці держави на власний розсуд формують соціально-економічну модель функціонування країнових економік. Цей процес прямо чи опосередковано пов'язаний з контролем над інститутами державної влади периферійних країн, з мотивацією владних еліт на загал. В кінцевому підсумку, монетарна політика держави «прив'язується» до зовнішньоекономічних завдань (зовнішня заборгованість, енергетична залежність, експортна кон'юнктура) — національна економіка втрачає свій визначальний суттєвий сенс — задоволення соціальних потреб власних громадян.

Ще одним фактором ризику є те, що на сучасному етапі розвитку економіки забезпечення конкурентоздатності вимагає набагато більше коштів на дослідницькі проекти та маркетинг, ніж на випуск готової продукції. Регулюючий ринок, що встановлює певні міжгалузеві пропорції відтворення, є атрибутом економічних систем, які «самовідтворюються», тобто здатні самостійно функціонувати й розширюватися без взаємодії з іншими подібними ним системами. Поза рамками цих систем, ринкове регулювання неможливо.

Рівень ризику залежить від значної кількості факторів, як пов'язаних з діяльністю компанії, так і незалежних від неї — ризики непередбачуваного бізнес-середовища. Ризикоутворюючі фактори та поява з розвитком постіндустріальної економіки нових факторів не тільки впливають на конкретні ризики вибірково, а й здатні надавати комплексний вплив на групи ризиків. Наявність ризикоутворюючих факторів інтегрального впливу потребує розробки методології комплексного дослідження ризиків фірми на мікро- та макрорівнях. Незважаючи на те, що в період економічної нестабільності не вдається уникнути його впливу, можна значно знизити його наслідки.

Провести аналіз ризиків і передбачити можливі способи їх впливу на діяльність фірми в умовах глобальної постіндустріальної економіки доцільно попередньо, перш ніж починати вибудовувати стратегію ведення бізнесу, якщо фірма бажає вижити поруч з поточною економічною кризою, з можливим настанням інших криз в майбутньому, а також появою нових вимірів, суперечностей та невизначеностей постіндустріальної епохи.

Важливою частиною конкурентної боротьби в сучасних умовах розвитку економіки та бізнесу стають розвинуті ринки, які приносять нові фактори ризик-менеджменту. Незважаючи на те, що успіх на розвинених ринках гарантований не завжди, для більшості фірм і компаній різних індустрій вони являють собою основну нішу для економічного зростання.

6. Обговорення результатів дослідження адаптації фірм до середовища ризиків постіндустріальної економіки

Поява нової постіндустріальної епохи, яка понесла за собою появу нових невизначеностей і турбулентність бізнесу з іншим розмахом, не піддається сумніву, однак ключовим моментом успішної діяльності фірми в будь-яких умовах мінливого ринкового середовища повинна бути побудова стратегії економічного розвитку фірми, в якій закладена політика в області ризик-менеджменту. Звичайно, заходи з управління ризиками повинні проводитися постійно в поточному режимі, а не тільки тоді, коли сталася криза чи непередбачувана подія, але говорити про те, що зараз усіма фірмами впроваджуватиметься система управління ризиками, напевно, буде недоречно, адже зараз приходиться мати справу з несподівано спрацьованими ризиками в особливо великих розмірах, тому багато компаній змушені працювати в «ручному режимі управління». Тому в цих екстремальних умовах фірмам доцільно звернути пильну увагу на такий інструмент управління ризиками як ризиковий профіль фірми, який допоможе оптимізувати процес оцінки ризиків і збільшити оперативність реагування на них.

Перспективи подальших наукових розвідок потребують дослідження основ ризикового профілю фірми в умовах глобальної постіндустріальної економіки. Глобальна економічна нестабільність спричинила активну зміну поглядів провідних науковців та практиків бізнесу щодо сучасних фінансових теорій, інструментів фінансового управління та таких понять як «ризик» і «ризиковий профіль фірми». Сьогодні на перший план висуваються методи попередження та захисту фірм, а також побудову карти ризиків підприємства,

що пояснюється розвитком інформаційного, обчислювального та програмного забезпечення, яке привело до розробки новітніх моделей ідентифікації ризиків, формування методів, базованих на технологіях штучного інтелекту, теорії хаосу, нейронних мережах тощо. І, що найважливіше, вплив глобальних загроз змінює підходи до управлінських систем та їх складових. Як наслідок, в умовах економічної нестабільності сучасні системні характеристики таких управлінських процесів, як маневреність, гнучкість, стійкість, адаптивність, надійність тісно пов'язані з категорією економічного ризику [10]. Тому у сучасних умовах економічної глобалізації для успішного втримання співвідношення «дохідність – ризик» фірма повинна виробити власний ризиковий профіль, тобто визначити групу ризиків, на які наражається підприємство та які розміри ризиків менеджмент вважає прийнятними. Виявлення області та сфери впливу ризику на кожному етапі життєвого циклу компанії є важливим й потребує застосування сучасного підходу до управління ризиками за допомогою проведення діагностики ризиків фірми.

7. Висновки

У результаті проведених досліджень:

1. Визначено, що модифікація середовища ризиків фірми в умовах постіндустріальної економіки зазнала значних змін з урахуванням вимірів існування ризиків фірми та зростання ролі віртуального виміру економіки за рахунок зміни характерних особливостей підприємницького ризику.

2. Встановлено особливості та фактори ризиків постіндустріальної економіки. Свідченням появи нових ризиків, які «дарує» людству нова постіндустріальна економіка є загрози протистояння «центр – периферія», віртуалізація економічного життя, ризики фінансових криз та перезподіл глобального світового багатства на користь найбагатших країн і т. д. Сьогодні, на жаль, не можливо ліквідувати жодну глобальну загрозу своєму існуванню, навпаки, їх кількість тільки збільшується. До старих ризиків додаються нові. Економіка стає все більш глобальною, а значить, залежною від занадто великої кількості факторів і «гравців» на ринку, що свідчить про необхідність модифікації середовища ризиків фірми в нових умовах.

3. Доведено необхідність застосування комплексного механізму з управління ризиками фірми в нових умовах, який передбачає появу нового інструменту боротьби з непередбачуваними ризиками, який уможливив би в найраціональніший (з погляду поставлених фірмою цілей) спосіб врахувати ризик, приймаючи й виконуючи господарські рішення як всередині компанії, так і за межами її діяльності – формування ризикового профілю фірми. Так, сьогодні в міру розвитку цивілізації, техніки та технологій, інноваційної та інформаційної глобалізації, підвищеної ролі людського фактору, значення управління ризиками тільки зростає і для фірми рівноцінно важливо управляти політичними, фінансовими, технологічними, екологічними, кадровими, операційними ризиками, забезпечувати протипожежну безпеку, управляти діями в умовах надзвичайних і непередбачуваних ситуацій і т. д. Головною метою є побудова ефективною системи управління ризиками, яка потягне за собою ряд незаперечних вигод для компанії таких як, своєчасне

виявлення загроз, що могли вплинути на її стратегічні цілі, підвищення прозорості корпоративного управління, зростання довіри інвесторів, захист від несприятливих ринкових коливань і оптимізація витрат, отримання нових знань і досвіду роботи.

Література

1. Тофлер, Э. Третья волна [Текст]: пер. с англ. / Э. Тофлер. – М.: АСТ, 2010. – 784 с.
2. Малкина, М. Ю. Мировой экономической кризис как фактор институционального развития мировой и национальных экономических систем [Текст] / М. Ю. Малкина // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2009. – Вып. 37–1. – С. 41–49.
3. Minsky, H. P. The Financial Instability Hypothesis [Text] / The Jerome Levy Economics Institute of Bard College Working Papers. – 1992. – № 74. – 9 p.
4. Хомутенко, Л. І. Теоретичні засади дослідження кризових явищ і їх виникнення в умовах фінансової глобалізації [Текст]: зб. наук. пр. / Л. І. Хомутенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – С.: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – Вып. 34. – С. 310–319.
5. Beck, U. Risk Society: Towards a New Modernity [Text] / U. Beck; Trans. from the German by Mark Ritter, and with an Introduction by Scott Lash and Brian Wynne. – London: Sage Publications. – 1992 [originally publ. 1986]. – 260 p.
6. Giddens, A. Fate, Risk and Security [Text] / A. Giddens // Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. – Cambridge: Polity Press, 1991. – P. 109–143.
7. Hansson, S. O. Risk [Electronic resource] / S. O. Hansson, E. N. Zalta // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. – 13 Mar 2007. – Available at: \www/URL: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/risk/>
8. Luhmann, N. Der Begriff Risiko [Text] / N. Luhmann // Soziologie des Risikos. Berlin. – New York: Walter de Gruyter, 1991. – P. 9–40.
9. Найт, Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль [Текст]: пер. с англ. / Ф. Х. Найт. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
10. Стрельбицька, Н. Є. Інтегрований ризик-менеджмент – сучасний підхід до управління ризиками [Текст]: зб. наук. пр. / Н. Є. Стрельбицька, Д. І. Боднар // Управління проектами та розвиток виробництва. – Л.: СЧУ ім. В. Даля, 2011. – № 4(40). – С. 111–118.
11. Дегтярева, О. И. Управление рисками в международном бизнесе [Текст]: учебник / О. И. Дегтярева. – 2-е изд. – М.: Флинта: НОУ ВПО «МПСи», 2010. – 344 с.
12. Samuelson, P. Economics [Text] / P. Samuelson, W. Nordhaus. – 16th edition. – NY: McGraw-Hill, 1998. – 385 p.
13. International Risk Management: report [Text]. – London, McMillan, 1985. – 63 p.

АНАЛІЗ ВЛИЯНИЯ РИСКОВ ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИРМЫ

В работе рассмотрена постиндустриальная трансформация среды рисков на уровне фирмы. Обоснована необходимость комплексного анализа рисков с учетом турбулентного характера измерений существования рисков в условиях постиндустриальной экономики. Проанализированы характерные особенности рисков глобальной постиндустриальной экономики. Главной задачей определено своевременную организацию управления рисками с целью обеспечения адаптации фирмы к новым условиям и вывода бизнеса на траекторию устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: фирма, постиндустриальная экономика, риски, управление рисками, рисковый профиль фирмы.

Дрогованець Оля Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, e-mail: lables@ukr.net.

Черленяк Іван Іванович, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна, e-mail: cherlenyaki@mail.ru.

Дюгованець Олесь Михайлович, кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародного бізнесу, логістики і менеджмента, ГВУЗ «Ужгородський національний університет», Україна.

Черленяк Іван Іванович, доктор наук по державному управлінню, професор, завідувач кафедри міжнародного

бізнесу, логістики і менеджмента, ГВУЗ «Ужгородський національний університет», Україна.

Diugowanets Olesia, SHEE «Uzhhorod National University», Ukraine, e-mail: lables@ukr.net.

Cherlenyak Ivan, SHEE «Uzhhorod National University», Ukraine, e-mail: cherlenyakij@mail.ru

УДК 658:330.341 (045)

DOI: 10.15587/2312-8372.2015.47410

Дяченко К. С.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

В статті представлено систематизовані методичні підходи вітчизняних та зарубіжних авторів до оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі, визначено їх переваги та недоліки. Отримані результати дають змогу поглибити та розширити теоретико-методичні основи оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі. Також результати досліджень сприяють підвищенню ефективності функціонування системи управління підприємством з урахуванням галузевої специфіки.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, оцінка економічної безпеки підприємства, методи оцінки, будівельна галузь.

1. Вступ

Останнім часом все більше досліджень в Україні та світі присвячується питанням визначення та особливостей економічної безпеки. Насамперед, це пов'язано з погіршенням сталого та стабільного розвитку і функціонування вітчизняних підприємств, відсутності сприятливих умов для ведення та підтримання ефективної підприємницької діяльності, що викликано економічною нестабільністю, наявністю протиріч у законодавчій базі та кризовими явищами грошово-кредитної системи та валютного ринку країни.

На сьогоднішній день практично не дослідженими є сутнісні та змістовні характеристики економічної безпеки будівельних підприємств; не визначені підходи до оцінки рівня економічної безпеки та можливості його підвищення в процесі фінансово-господарської діяльності; не розроблені наукові положення щодо системи фінансової безпеки будівельних підприємств в сучасних умовах господарювання. Все це обумовлює необхідність та актуальність дослідження, а недостатня розробка теоретичних і практичних положень визначає доцільність проведення дослідження.

Будівельна галузь України, як одна з провідних галузей економіки держави, однією з перших зазнала впливу кризових явищ, що призвело до зниження частки у структурі ВВП та навіть до від'ємних його показників за останній квартал поточного року [1].

Всі ці фактори змушують вітчизняні підприємства приділяти підвищену увагу до питань формування, забезпечення та оцінки рівня власної економічної безпеки в сучасних умовах та на майбутнє.

Тож особливою актуальністю сьогодні набувають питання дослідження наявних методичних підходів до

оцінки рівня економічної безпеки, а також їх адаптація з урахуванням галузевої специфіки до особливостей функціонування будівельних підприємств, як стратегічно важливих об'єктів економіки країни, що дасть змогу створити надійну та ефективну систему їх економічної безпеки.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Вагомий внесок щодо розробки теоретичних та методичних основ оцінки рівня економічної безпеки підприємств належить таким вітчизняним та зарубіжним вченим, як: Т. Г. Васильцевим [2] розглянуто стратегію та механізми зміцнення економічної безпеки підприємництва України; Л. В. Гнилицькою [3] досліджено основи збалансованої системи економічних показників для оцінки стану та рівня економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності; С. М. Ільяшенко [4] сформульовано складові економічної безпеки підприємства і підходи до їх оцінки; Е. В. Камишніковою [5] запропоновано методи формування кількісної оцінки рівня економічної безпеки.

В роботах, Ю. М. Воробйова [6], С. М. Ільяшенко [4], О. Л. Коробчинського [7], А. О. Кушнірук [8], О. О. Молодід [9], І. В. Пірятінської [10], О. В. Федосової [11, 12], М. В. Чорної [13] акцентовано увагу на галузевій специфіці підприємств при визначенні рівня їх економічної безпеки.

Проте, не зважаючи на значну кількість проведених досліджень, подальшого вивчення та розробки потребують методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств з урахуванням галузевої приналежності саме будівельних підприємств, адже більшість